

РЕСТАВРАЦІЯ СТАРОДРУКУ ІЗ БІБЛІОТЕКИ ФУНДАЦІЇ ІМ. ВІКТОРА БАВОРОВСЬКОГО

У фондах Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника зберігається унікальне видання XVI ст., яке під час консерваційно-реставраційної опіки привернуло зацікавлення усіх, хто ознайомився з чудовою пам'яткою медичної науки, мистецтва друку і творення книги. Це Гербарій, виданий у Празі 1562 р., походить він з бібліотеки графа Віктора Баворовського. Свідченням цього є дві овальні печатки “BIBLIOTEKA FUNDACJI HR. W. BAWOROWSKIEGO” на звороті титульного аркуша.

Граф Віктор Баворовський (1826 – 1894), один із найбагатших людей Галичини, польський перекладач, поет, літературознавець, колекціонер і меценат, фундатор бібліотеки, започаткував рідкісну збірку, створенню якої присвятив більшу частину свого життя. Він народився у с. Колтів біля Золочева у сім'ї графа Юзефа Баворовського² (1789? – 1840) та Феліції (1800? – 1837) з роду графів Стаженських герба Лис. Після смерті батьків опікуном Віктора Баворовського став дядько – граф Міхал Стаженський³, який ініціював навчання племінника у Львові.

Після закінчення Львівського університету Баворовський працював у Галицькому намісництві (Polski Słownik, 1935), а згодом покинув службу і переїхав до свого маєтку у с. Мишковичі, що на Тернопільщині.

¹ Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника

² Граф Юзеф Баворовський – представник роду Баворовських герба Прус II, капітан наполеонівської армії, який служив разом з Олександром Фредро, лицар хреста військової чесноти „Virtuti Militari”, камергер. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://olejow.pl/readarticle.php?article_id=163, www.antoniego26.pl/genealogia/baworowski.htm (дата звернення 30 липня 2018).

³ Граф Міхал Стаженський (1802–1860) віце-президент Галицького сільськогосподарського товариства, член контрольної комісії повітового кредитного товариства, землевласник, автор багатьох праць із сільського господарства. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/michal-starzenski (дата звернення 30 липня 2018).

У цей період В. Баворовський розпочав літературну роботу: писав трени⁴ та байки, переклав польською Жана Расіна, Йоганна Вольфганга фон Гете, Йоганна-Фрідріха Шиллера, Джорджа Гордона Байрона. В 1853 р. у Львові видав своїм коштом переклад романтичного епосу Крістофа Мартіна Віланда "Оберон". Свою колекцію книг, гравюр та інших творів мистецтва почав збирати у віці близько тридцяти років. Сам він згадував, що від батька успадкував частину книг, які вміщалися в одній шафі. Вподобав Баворовського було колекціонування видатних творів світової літератури в оригіналах, тож до своєї бібліотеки він купував енциклопедії та словники, укладені іноземними мовами. З часом графська бібліотека збагатилася виданнями з інших приватних зібрань, доповнилася цілими колекціями або найціннішими їх частинами. Колекціонер Баворовський перебував у постійному контакті з провідними польськими антикварами, зокрема з відомим істориком, книгорозповсюджувачем Амвросієм Грабовським із Кракова. Спочатку збірка історичних документів і здобутків польської культури всіх епох та жанрів (рукописи, книги, дипломи, картини, гравюри) зберігалася у родинному маєтку В. Баворовського в с. Мишковичі (Kotula, 1926, s. 6). Згодом колекцію перевезено до Львова, де розміщено у будівлі колишнього арсеналу Сенявських⁵, отриманій В. Баворовським у спадок (Kotula, 1926, s. 1) (нині вул. Бібліотечна, 2). В. Баворовський задумав утворити національний та науковий заклад на зразок закладу Оссолінських в сполученні з родинною ординацією (Szocki, 1998, s. 447). На думку графа, установа мала формувати бібліотечний фонд та забезпечувати польських науковців історичними джерелами з питань полоніки.

Упродовж 1855–1860 рр. В. Баворовський купив багато книг і рукописних документів. У згаданого антиквара Амвросія Грабовського він придбав 300 рукописів. 130 рукописів він отримав від Казимира Стрончинського⁶ – прекурсора допоміжних історичних дисциплін у Польщі. У 1855 р. ним придбано колекції з бібліотеки Олександра⁷ та Казимира⁸

⁴ Трени – надгробні плачі.

⁵ Будинок придбано і перебудовано родиною Баворовських у 30-х рр. XIX ст. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://pl.wikipedia.org/wiki/Biblioteka_Baworowskich (дата звернення 30 липня 2018).

⁶ Казимир Стрончинський (1809 – 1896) – сфрагістик, палеограф, нумізмат, дослідник архітектури, колекціонер, історик, сенатор Польського Королівства, член Академії мистецтв та наук у Кракові, створив основи польської середньовічної нумізматики. Автор праць у галузі сфрагістики, палеографії та нумізматики. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://pl.wikipedia.org/wiki/Kazimierz_Stronczyński (дата звернення 30 липня 2018).

⁷ Граф Олександр Стадницький герба Шренява без Хреста (1806–1861) – польський юрист та історик, посол Галицького крайового сейму, автор історико-юридичних праць. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://pl.wikipedia.org/wiki/Aleksander_Stadnicki (дата звернення 30 липня 2018).

⁸ Граф Казимир Петро Ієронім Стадницький (1808 – 1886) – польський історик, член Академії мистецтв та наук у Кракові, цікавився історією Середньовіччя, геральдикою,

Стадницьких зі Жмігруд. Це були здебільшого історичні та філософські твори кінця XVIII – початку XIX ст. Він також отримав 60 рукописів Алойзи Осінського⁹ – члена Варшавського товариства друзів наук та ректора римо-католицької Духовної академії у Вільнюсі. Історик, архівіст, керівник друкарні Ставропігійського інституту, літописець міста Львова Денис Зубрицький¹⁰ передав у 1858 р. Баворовському свою бібліотеку. Вона містила близько 500 книг і брошур про історію Русі та слов'янської літератури, рукописи, історичні документи. Особливо різноманітні бібліотечні документи були отримані В. Баворовським у 1862 р. від історика і колекціонера Олександра Батовського¹¹. Це кілька тисяч друків, збірка еміграційних журналів, понад 100 рукописів, багато карт (Огородник, Падюка, 2003, с. 358), гравюр, присвячених історії Польщі, полоністика XVI – XVII ст. з історії богослов'я, польського права та давньої польської літератури. Бібліотека, створена В. Баворовським у 50-х рр. XIX ст., продовжувала зростати. Згодом граф-колекціонер заснував Фундацію ім. Баворовських, під опікою якої перебували бібліотека і Музей у Львові. Власний маєток і доходи від нього він передав для фінансування Фундації. Згідно із заповітом графа від 17 травня 1881 р., усі надбання після його смерті стали власністю народу. У 1900 р. бібліотека Фундації ім. графа В. Баворовського у Львові відкрилась для публічного доступу (Kotula, 1926, s. 7).

Завдяки колекційній пристрасі В. Баворовського і його фінансовій жертвовності у Львові була створена нова, з погляду на документальну вартість фондів, збірка, різноманітна за формою та змістом. Її складали рукописи, інкунабули, стародруки, дипломи, картини, старовинні гравюри, літературні та наукові твори, збірки шедеврів світової і вітчизняної літератури. За життя засновника бібліотека лише невеликою мірою була доступна для науковців і щойно з 1900 р. відкрита для широкої публіки. Під час Другої світової війни збірку частково роз-

генеалогією, автор багатьох історичних праць. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://pl.wikipedia.org/wiki/Kazimierz_Stadnicki (дата звернення 30 липня 2018).

⁹ Алойзи Осінський (1770 – 1842) – священик, історик, бібліограф, лінгвіст, проповідник, лексикограф, дослідник старопольської літератури. Професор Кременецького ліцею, ректор Вільнюської академії, вікарний єпископ Луцький, видав “Міфологічний словник” (1806–1812, т. 1-3), книгу “Про життя і твори Тадеуша Чацького” (1816) та залишив неповний рукописний варіант багатотомного фразеологічного словника польської мови. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.osinski.ibi.uw.edu.pl/?page=dictionary_osinski

¹⁰ Денис Зубрицький (1777 – 1862) – український історик, етнограф, архівіст. Член польської Центральної національної ради. Член-кореспондент Петербурзької академії наук. Започаткував в Україні розвиток археографії, сфрагістики, геральдики та інших спеціальних історичних дисциплін. (Ісаєвич, 1990, с. 283)

¹¹ Олександр Батовський (1799–1862) – історик і публіцист, політичний діяч, бібліофіл, колекціонер, меценат. Навчався на філософському факультеті Львівського університету. Почесний депутат Галицького сейму (1842), голова Центральної національної ради (1848). У маєтку в Однові О. Батовський зібрав велику бібліотеку із цінних та рідкісних видань. З 1851 р. О. Батовський працював у бібліотеці В. Баворовського (Kit, 2010, с. 61).

порошено, але не знищено зовсім, а збережене до сьогодні становить частину фонду ЛННБ України імені В. Стефаніка й продовжує бути безцінним джерелом натхнення для багатьох дослідників у їх роботі.

Не всі раритети із цієї збірки перебувають у хорошому стані, адже не завжди зберігалися у належних умовах. Сьогодні деякі з них потребують проведення різноманітних реставраційно-консерваційних заходів для покращення стану збереження. Тому у відділ реставрації та консервації рідкісних видань ЛННБ України ім. В. Стефаніка періодично передають на “лікування” рукописні документи і стародруки, карти та гравюри з бібліотеки В. Баворовського. До прикладу рукописні книги: *Atlas Sarmaticus*¹², *Kazania na święta*¹³ реставрувала Гринів Г. Й., *Akta katedry Krakowskiej*¹⁴ XVII ст. та окремі рукописні документи реставрувала Пігель І. М., над багатьма гравюрами та картами працювали реставратори Сисак Л. Є. і Шлюсар М. О., реставрацію оправ стародруків: *Graegors Zagaowes Postylla albo wykłady ewangelicy*¹⁵ 1528 р., *Psalterz Dawydow*¹⁶ 1580 р. виконував Макаровський А. Б., а повну реставрацію стародрукованої книги *Herbarz ginak bylinář*¹⁷ надрукованої у Празі 1562 р., здійснили Розумна М. М., Дзендзельюк Л. С. та Макаровський А. Б. Кожний окремий документ піддавався необхідним рятувальним заходам за індивідуальною реставраційною програмою. Викладаємо експлікацію перебігу реставраційних процесів над останньою згадуваною пам’яткою – празьким друком XVI ст.

Історичні передумови видання Гербарію Маттіолі

Передовсім було вивчено історичні передумови та обставини видання стародруку. Опірались на вихідні дані книги, зокрема на повну назву книги – «*Herbarz ginak bylinář welmi užitečný a figurami pieknymi y zřetedlnymi podlé praweho a yako ziwého zrostu Bylin ozdobený y také mnohými a zkussenými Lékarzstwijmi rozhognieny gessto takowy nikdá w zíádnem Yazyku prwé wydán nebyř: od Doktora Petra Ondřege Matthiola Senenského Nayjasniegssjho Arcyknjžete Ferdynanda zč. přednjho žiwotnjho Lékaře nayprw w Latinské Ržechi sepsaný a gřř pro Obecné dobré Obywateluow Králowstwij Českého na Českau Ržech od Doktora Thadeásse Hágka z Hágku přeložený a wůbec wssechněm wydaný*».

¹² Бав 416.

¹³ Бав 420.

¹⁴ Бав 209.

¹⁵ СТ IV 50692.

¹⁶ II СТ75954/к I-IV.

¹⁷ СТ IV 50310.

Створенню першого чеського Гербарію передувала велика робота багатьох осіб. Найбільший вклад внесли автор П'єтро Андреа Маттіолі¹⁸, перекладач Тадеаш Гайск¹⁹ з Хайки та друкар Іржі Мелантріх²⁰ з Авентіни за активної допомоги ерцгерцога Фердинанда Тірольського²¹ та кількох творців дереворитних ілюстрацій. Фінансували видання не лише губернатор Фердинанд, який був ініціатором видання, а й чеська шляхта.

Відомо, що у 1559 р. велося активне листування щодо виготовлення у Німеччині дереворитних кліше на кошти ерцгерцога Фердинанда (Pfeuffer, 2014, s. 18). Решту ілюстративного матеріалу забезпечив сам П'єтро Андреа Маттіолі. Художники виготовляли ілюстрації рослин під його наглядом. Зображення характеризуються точністю ботанічних деталей, фіксованою лінією контурів, пружним штрихом і жорстким, але чітким штрихуванням. Як довідковий та методичний матеріал, ці зображення дуже чіткі й виконані з вражаючою майстерністю.

¹⁸ П'єтро Андреа Маттіолі (1501–1578) народився у м. Сієна (Італія) у сім'ї лікаря Франческо Маттіолі. Вивчав медицину в університетах Падуї та Перуджі. Здійснив переклад з грецької на італійську мову твору античного вченого Діоскорида "De Materia Medica" ("Про лікарські речовини"), який опублікував у 1544 р. Через 10 років, коли Маттіолі прибув до Чехії, він почав активно працювати над оновленим виданням Гербарію. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://giorgio.cadorini.org/uni/materialy2/mattioli-2016.pdf> (дата звернення 30 липня 2018).

¹⁹ Тадеаш Гайск (1525–1600) — астроном, математик, лікар і професор Празького університету. Він виконав чеський переклад книги. Вивчав медицину у Відні, Мілані та Болоньї. Його зацікавленням була ботаніка, тому в 1558 р. він зайнявся перекладом Гербарію Маттіолі. Однак його переклад не відповідає оригінальній версії Андреа Маттіолі, адже найбільшу увагу вчений сконцентрував на рослинах Центральної Європи, які були більш доступними на території Чехії. До того ж книга збагачена розділом про місцеві рослини та посиланням на власний досвід Гайска. Отже, він став не лише перекладачем, а й редактором. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.ntm.cz/data/veda-avuzkum/publikace/tadeas_hajek_z_hajku.pdf (дата звернення 30 липня 2018).

²⁰ Іржі Мелантріх (1511–1580) народився в Рождяловіце поблизу Німбурка. Навчався в Празькому університеті, отримав ступінь бакалавра на факультеті мистецтв. Припускається, що практичний досвід він отримав у друкарні Фробена в Базелі. Після навчання у Німеччині повернувся до Праги і у 1552 р. купив друкарню у свого компаньйона Варфоломія Нетолицького. З друкарні Іржі Мелантріха вийшли книги різного змісту чеською, німецькою, латинською і грецькою мовами. За своєю витонченістю і досконалістю друку видання Мелантріха можуть бути поставлені в один ряд з книгами Альда Мануція і Ельзевіра. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://en.wikipedia.org/wiki/Jiří_Melantrich_of_Aventino https://cs.wikipedia.org/wiki/Jiří_Melantrich_of_Aventino (дата звернення 30 липня 2018).

²¹ Фердинанд II (1529–1595) — ерцгерцог Австрійський, правитель Передньої Австрії й Тіролю упродовж 1564–1595 рр., був поціновувачем мистецтва, колекціонував портрети відомих людей, міньєристичні артефакти, заснував у Празі соціальний культурний центр, який об'єднував визначних особистостей. Особиста зацікавленість Фердинанда Тірольського сприяла успішному виданню Гербарію. [Електронний ресурс]. Режим доступу: [https://de.wikipedia.org/wiki/Ferdinand_II_\(Tirol\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Ferdinand_II_(Tirol)) (дата звернення 30 липня 2018).

Більшість ілюстрацій були створені в Празі під керівництвом Андреа Маттіолі художниками Гансом Мінічем, Георгом Стірляйном (Georg Stierlein) (Horák, 1948, s. 118) та гравером Даніелем. Близько 50 ілюстрацій виготовлено в Аугсбурзі, Нюрнберзі та Страсбурзі на замовлення ерцгерцога (Pfeuffer, 2014, s. 3–24). За словами самого Маттіолі, ілюстрації виконував також Джорджіо Ліберале²² з Удіне. Ймовірно, що у виготовленні ксилографій брали участь Вольфганг Мейерпек (близько 1505-1578 pp.) і Єжи Георг Шарфенберг²³ (Georg Scharffenberg). Близько п'ятої частини ілюстрацій підписані монограмістом GS. При детальному дослідженні нами виявлено, що у книзі присутні дві відмінності написання ініціалів GS, зокрема, 35 з них виведені більш тонким штрихом, до того ж їх супроводжує мініатюрне зображення ножа для обробки дерева. Це дозволило нам зробити припущення, що ініціали ймовірно належать двом різним граверам. Знаки інших монограм — DW, FP, IS та MH — трапляються лише один раз. Якими б не були імена авторів, їхні роботи демонструють високу майстерність виконання, що викликає захоплення і сьогодні. Окремою окрасою видання можна вважати буквиці різних розмірів з орнаментальними мотивами, виконані також у техніці деревориту.

Значна заслуга у випуску книги належить також видавцю і друкарю Іржі Мелантріху з Авентіни. Друк потребував значної технічної підготовки, поєднання в єдине ціле графічного і текстового інформаційного наповнення. Видавець забезпечив технічне вирішення, успішно завершив довгоочікувану роботу, і Гербарій став однією з найвідоміших затребованих книг свого часу, а його творці заслужили справжнє визнання.

Побудова та основний зміст Гербарію

Гербарій розділено на чотири частини, які налічують 409 глав, присвячених певному виду рослин. У кінці книги є доповнення про перегонку води із зображенням шести установок. Усього стародрук містить 586 ілюстрацій. Ксилографічні зображення займають майже всю сторінку, що дозволяє ідентифікувати кожну рослину. Здебільшого їх показано з корінням, квітами і плодами, а іноді — лише окремі частини рос-

²² Джорджіо Ліберале (1527–1579) — італійський живописець та дереворитник з Удіне, який працював у Празі за Фердинанда Тірольського. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.dizionariobiograficodefriulani.it/liberale-giorgio/> (дата звернення 30 липня 2018).

²³ Єжи Георг Шарфенберг (близько 1530 – близько 1607 р.), гравіював дереворити в Герліці, Франкфурт-на-Одері, Берліні. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://diglib.hab.de/content.php?dir=edoc/ed000222&distype=optional&xml=scharffenberg.xml&xsl=tei-transcript.xml> (дата звернення 30 липня 2018).

лини. Над кожним зображенням подано назву флористичного об'єкта трьома мовами: чеською, латинською і німецькою, а текст лише описує те, що зображено на малюнку. Іноді подається інформація про вигляд рослини порівняно з іншою, її «природу» і «силу», вказано час цвітіння, збору, спосіб культивування, колір і ефекти від використання у косметиці. Рослини розміщено невпорядковано. Натяк на поділ можна спостерігати лише в деяких послідовностях: хвойні, листяні, фруктові дерева, зернові культури тощо. Деякі рослини упорядковано відповідно до взаємної подібності.

Особливістю книги є єдине зображення тварини – цибетки, яке займає приблизно третину 13-го аркуша. Наявні три посилання на лікарські препарати тваринного походження – це мускус, амбра та цибет. До того ж автор обговорює, де і в якій тварині кожна з цих трьох речовин утворюється і як її можна вилучити. Інші продукти тваринного походження (жир, мед, екскременти) згадуються у сукупності з деякими рослинами.

Книга починається з титульного аркуша, який надруковано у комбінації червоного та чорного кольорів. Далі, на шести аркушах, латинською мовою викладено посвяту імператору Максиміліану II. Опісля – медальйон з реалістичним портретом П'єтро Андреа Маттіолі в ренесансному порталі, який з боків очолюють два ангели, спрямовуючи свій погляд до двох жіночих фігур в підніжжі. Під портретом зображено печатку друкаря Мелантріха. На звороті аркуша – передмова Тадеаша Гайека, яка займає шість аркушів і закінчується його портретом у віці 35 років, розташованим на окремій сторінці. Відтак йде півторасторінкова передмова Іржі Мелантріха із зображенням його герба. Ці передмови доповнено текстами привілеїв чеського короля Фердинанда I²⁴ і польського короля Сигізмунда Августа²⁵. Слідом розміщено двадцять вісім гербів покровителів книги. Це емблеми вищої знаті та лицарські герби, розташовані по чотири на одній сторінці під ім'ям відповідної особи. Завершує гербовий ряд повносторінкова гравюра із гербом Старого міста Праги.

²⁴ Фердинанд I Габсбург (1503–1564) – імператор Священної Римської імперії у 1556–1564 рр. Король Німеччини, Угорщини, Богемії, Далмації, Хорватії, Славонії, Рами, Сербії, Галичини, Володимирії, Болгарії тощо. Походив з династії Габсбургів. [Електронний ресурс]. Режим доступу: [https://uk.wikipedia.org/.../Фердинанд_I_\(імператор_Священної_Римської_імперії_\(дата_звернення_30_липня_2018\)\)](https://uk.wikipedia.org/.../Фердинанд_I_(імператор_Священної_Римської_імперії_(дата_звернення_30_липня_2018))).

²⁵ Сигізмунд II Август (1520–1572) – Великий князь Литовський (1544–1572) і король польський (1548–1572) із литовської династії Ягеллонів. Перший монарх Речі Посполитої – король польський і великий князь литовський (1569–1572). У 1569 р. затвердив Люблінську унію, за якою Королівство Польське й Велике князівство Литовське об'єднувалися в одну федеративну державу – Річ Посполиту, а спадкова монархія замінювалася виборною. Останній представник Ягеллонів на престолах Литви і Польщі. [Електронний ресурс]. Режим доступу: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Сигізмунд_II_Август_\(дата_звернення_30_липня_2018\)\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Сигізмунд_II_Август_(дата_звернення_30_липня_2018))).

Наступний перший нумерований аркуш, із зображенням іриса, розпочинає опис рослин, який завершується на 392-му аркуші. Наприкінці стародруку на дев'яти сторінках подано короткий опис та ілюстрації процесу дистиляції води. Книгу завершує список чеських і латинських назв рослин, а також перелік захворювань із посиланням на те, чим їх лікувати. Увінчує книгу герб Іржі Мелантріха з Авентіни.

У своїй передмові Гайск пояснює способи поділу рослин. Усі вони за природою складаються з чотирьох елементів (вогню, вітру, води та землі), тож кожен елемент має свій природний характер. Вогонь – гарячий і сухий, вітер – теплий і вологий, вода – мокра і холодна, земля – холодна і суха. Природний характер елементів – гіркота, холод, сухість та вологість. Рослини відповідно є природою гарячого та сухого, гарячого та мокрого, холодного і сухого, холодного і мокрого. Кожна з них за силою природи ділиться на чотири рівні, які визначають наслідки для здоров'я після їх приймання. Далі детально описується природа і сила рослин кожного рівня та ідентифікація їх чотирма органами чуття (смак, зір, запах і дотик), що викликає непересічний інтерес до трактування і розуміння лікувальних властивостей рослин. Оскільки Гербарій був насамперед посібником для лікарів та фармацевтів, усі рослини описуються саме на основі цієї природи і сили.

Консерваційно-реставраційні заходи

Незадовільний стан пам'ятки спонукав до здійснення низки консерваційно-реставраційних заходів. Їм передували візуальні, лабораторні дослідження і фотофіксація стану реставраційного об'єкта. Розмір книги: 335 x 220 x 75 мм. Кількість аркушів – 436. Папір ганчір'яний. Філіграней не виявлено. Наявні верже (1 мм) та понтюзо (30 мм), остання лінія яких на багатьох аркушах розташована ближче – лише через 17 мм. Обріз книжкового блоку, на нашу думку, містив краплі коричневого забарвлення, яке з роками втратило чіткість.

Оправа книги суцільнокрита з телячої шкіри кольору світлого бурштину. Основою оправи слугують дві нерівномірно стесані дошки, характерною особливістю яких є три зовнішні центральні виїмки, що займають близько половини довжини обрізів. Внутрішня частина кришок з трьох боків має ранти (скоси), що займають ширину кантів (виступів над книжковим блоком). Ранти на кришках візуально зменшують товщину кришок, роблячи їх тоншими, ніж вони є насправді. Ширина кантів складає 1–1,2 см. Назагал товщина кришок дуже нерівномірна: від 3 мм до 6 мм. Ранти-фальци в прикорінцевій частині слугують забезпеченню охорони книжкового блоку від тертя кришками. Вони відрізняються від рантів меншим кутом нахилу. Торець прикорінцевої частини кришки містить невеликі заглиблення для нівелювання опорних шнурів. Позаяк частина

форзацного аркуша була відсутня, то система кріплення стала доступною для вивчення. Отож кріплення книжкового блоку з кришками оправи здійснено готичним способом: шнури, вкладені у канавки на верхній площині дошки, виведені крізь отвір на внутрішній бік, занурюються у коротку канавку і введені в другий отвір, де зафіксовані кілочками.

Шиття блоку також було відкрите для візуалізації, оскільки корінцева частина шкіряного покриття була повністю втраченою. Блок зшитий на чотири подвійних опори з конопляних шнурів, розгортки прикріплені льняними нитками, добре розпізнаваними на покрайніх безопорних станціях. Каптали відсутні. Прямий корінець блоку був залитий мездровим клеєм зі слідами паперових наклейок між станціями шиття. Незважаючи на стабілізацію, корінець був деформований, що свідчило про фізико-механічні пошкодження, до прикладу – падіння книги. Припускаємо, що розлом нижньої кришки оправи по вертикалі також був наслідком цього. Фрагменти дошки утримувалися разом завдяки приклеєному форзацному аркушу. Відокремленість сторінок оправи та сухість шкіри призвели до руйнування покрівельного матеріалу. Шкіра мала велику кількість обривів по периметру, втрати, прорізи й подряпини, відзначалася рясним забрудненням (Іл. 1, 2).

Іл. 1. Верхня кришка оправи до реставрації. Фото М. Розумної

Іл. 2. Нижня кришка оправи до реставрації. Фото М. Розумної

Іл. 3. Вигляд книги до реставрації. Фото М. Розумної

Система застібок збережена частково. Дві застібки у вигляді складеного пробою залишилися неушкодженими на верхній кришці оправи. Відповідні їм фрагменти ремнів на нижній сторонці неавтентичні. Це волова коричнева шкіра, вкладена у гнізда (заглиблення на зовнішньому боці нижніх кришок), прибіта цвяшками крізь заізнi поіржавілі прикріпи (пластинки) під час попередньої нефахової реставрації книги. Зважаючи на конструкцію автентичних частин застібок, можна стверджувати, що ремені завершували наконечники у вигляді гачків, які закидувалися на пробою. Різномітні метали частин застібок на обох кришках свідчать про різний час створення, а отже про реставрацію. Це підтверджують і численні неестетичні заклейки в книжковому блоці, що подекуди перекривають текст.

Шкіра покриття оригінальна, декор викликає захоплення. Обидві кришки оздоблені за однаковою схемою. Площини поверхонь оправи рівномірно розлінійовано подвійним та потрійним доріжниками, які візуально сформували потрійне дзеркало. Центральна його частина містить п'ять стовпців, з яких три заповнені портретними медальйонами, поєднаними квітковим орнаментом. Верхня і нижня частина стовпців з'єднані незаповненими поперечними смугами, що разом з покрай-

німи стовпцями утворюють обрамлення центрального дзеркала. Друге, середнє, дзеркало сформоване зі штампів прямокутної форми, які містять півфігурні зображення святих та рослинні орнаменти. На одному із зображень проглядається стрічка з написом. На жаль, зображення нечіткі й не відчитуються достеменно. Доріжником відокремлене зовнішнє третє дзеркало, яке утворене ролям з орнаментикою арабескового наповнення. Це горизонтальні вісьмірки заповнені крапочками і квітковим орнаментом. У горизонтальних ділянках над ними з проміжками розставлені ще й басми квіткового характеру.

Форзаци частково втрачені. Вціліли лише аркуші, приклеєні до дощок кришок оправы. Вони містять дослідницький матеріал у вигляді рукописного тексту різного часу (XVI – XVIII ст.), про що свідчать палеографічні особливості письма, якість чорнила і фіксовані дати. Багато маргінальних записів розташовані по всій книзі, починаючи з титульного аркуша (л. 3).

Книжковий блок скомплектований із 72 зшитків, кілька з яких у час поступлення на реставрацію були повністю від'єднані від нього (л. 4). Їх відокремлення сприяло виникненню пошкоджень механічного характеру – прориви нитками в корінцевій частині по фальцу, суттєві

Іл. 4. Стан книжкового блоку до реставрації. Фото М. Розумної

пом'ятості, втрати паперу (найбільші з яких: на титульному аркуші – близько $\frac{1}{3}$ площі та на 13-му аркуші – $\frac{1}{2}$ площі), суттєві розриви на перших двадцяти й останніх тридцяти аркушах, тріщини, інтенсивне локальне забруднення у вигляді плям різного походження. Аркуші блоку відзначалися загальним пожовтінням паперової основи, а деякі набули інтенсивного охристого забарвлення. Частий ужиток книги засвідчують забруднення кутиків від перегортання, численні дрібні розриви на обрізах аркушів, неестетичні заклейки від попередніх реставрацій. На перебування кодексу в несприятливих умовах зберігання вказують плями мікологічного та сліди пошкоджень ентомологічного характеру.

За лабораторними дослідженнями встановлено природу та довжину волокон ганчірного паперу, його товщину, тестовано середовище (рН \approx 6-7), міцність кріплення фарбового шару до основи та стійкість фарб і чорнила до води.

Стародрук продезінфіковано: книжковий блок – у парах формаліну, шкіряну оправу – в парах тимолу. Після тижневої дезінфекційної обробки блок упорядковано щодо розташування відокремлених аркушів, здійснено робочу нумерацію усіх аркушів, встановлено спосіб шиття, після чого демонтовано його. Текуче чорнило закріплено 5%-ним розчином паралоїду в ацетоні. Після складання схеми з'єднання аркушів у розгорті та зшитки проведено механічне, фізичне та хімічне очищення від забруднень. Використовували аніонні поверхнево-активні речовини, диметилформамід, 1 – 5%-ні розчини хлораміну в поєднанні з 1%-ним розчином трилоном Б та 3%-ний розчин пероксиду водню. Міцність паперу підсилювали завдяки введенню желатинової проклейки та фіксуванню розривів реставраційним папером (мікалентним, тонким японським), використовуючи 7%-ний борошняний клей. Більшість старих заклеюк усували під час вологих операцій і замінювали новими, відкриваючи автентичний текст. Для заповнення втрат використовували тонований реставраційний папір. Усі розгорті висушували, пресуючи між сукнами в ручному гвинтовому пресі. Нерівності від фактури сукон нівелювали, витримуючи відреставровані аркуші між листами гладкого картону. Форзацні аркуші демонтували з кришок оправи після нанесення на них 3%-ного розчину метилцелюлози. В якості форзаців використали новий безкислотний папір, а відреставровані аркуші форзаців з рукописним текстом здублювали на них, повернувши на попереднє місце. Шиття реконструювали за оригінальною схемою, не змінюючи місця розташування опор. Корінець блоку обробляли 12%-ним борошняним клеєм, висушували, викруглювали і стабілізували композицією з борошняного та полівінілацетатного клеїв (1:1) і смужками бавовняної тканини. До голівки і хвостика хребта книжкового блоку приклеїли нові каптали. Їх виготовили з бавовняної тканини, конопляного шнура бунда способом двокрокового обмоту-

вання зі стібком, використовуючи нитки з льону натурального кольору і темно-охристої бавовни.

Забруднене шкіряне покриття очищали розчином сечовини, після чого демонтували з дощок. Останні шліфували механічно, знімаючи нашарування старого клею, а розламану кришку фіксували шкантами і шпугами та склеюванням. З нової світлої шкіри виготовили суцільнокриту оправу, на яку аплікативно вклали фрагменти старої автентичної, попередньо зшерфувавши її краї на стику (Іл. 5, 6). Під час склейки стару шкіру змочували 70%-ним розчином етилового спирту і наносили композицію 12%-ного борошняного і полівінілацетатного клеїв (3:1). Старі неавтентичні фрагменти ременів замінили новими. Відсутні металеві частини замків (гачки) реконструювали. Відкриті ділянки нової шкіри затонували екстрактом хни і нанесли захисний

Іл. 5. Верхня кришка оправи після реставрації. Фото Л. Дзензелюк

Іл. 6. Нижня кришка оправи до реставрації. Фото Л. Дзензелюк

Іл. 7. Вигляд книги після реставрації. Фото А. Дзєндзелюк

шар паралоїду. Стару оригінальну шкіру оправи обробили вазеліном, забезпечивши їй пластифікацію і відпірність до вологи.

Кріплення книжкового блоку з оправою здійснили за первинною схемою, задіюючи отвори в кришках оправи. Оригінальні здубльовані форзаці аркуші приклеїли до кришок оправи (Іл. 7). На завершення забезпечили фазову консервацію – виготовили футляр з безкислотного картону. Відреставрованої книзі повернуто цілісність, естетичну довершеність, усунуто негативний вплив руйнівних агентів, надано міцності, зберігши при цьому автентичність, що дозволить стародруку бути повноцінним об'єктом для майбутніх досліджень.

Бібліографія

- Horák F. (1948) *Česká kniha v minulosti a její výzdoba*. Praha: Vyd. František Novák.
- Ісаєвич Я. (1990) Зубрицький Денис Іванович. В: *Українська літературна енциклопедія*. Київ: Видавництво "Українська Радянська Енциклопедія".
- Кіт Н. (2010). Поляки – власники екслібрисів ХІХ ст. (На матеріалах Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка). В: *Вісник Львівського університету*. Львів: Видавництво Львівського національного університету імені Івана Франка.
- Kotula R. (1926). *Biblioteka Wiktora Baworowskiego we Lwowie*. Lwow: Druk Zakładu Narodowego im. Ossolińskich.
- Огородник Т., Падюка Н. (2003). Картографічна збірка з бібліотеки В. Баворовського (За матеріалами ЛНБ України ім. В. Стефаника НАН України). В: *Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника*. Львів: Видавництво Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника.
- Pfeuffer R. (2014). Vom köstlichen Schatz der Kräuter. Das deutsche Kräuterbuch des Pietro Andrea Mattioli von 1563 und seine Illustrationen. In: *Berichte des Naturwissenschaftlichen Vereins für Schwaben*. Завантажено 30 липня 2019 року, з: http://www.zobodat.at/biografien/Mattioli_Pietro_Andrea_Ber-Naturwiss-Ver-fuer-Schwaben_118_0003-0024.pdf
- Baworowski Wiktor (1826–1894). W: *Polski Słownik Biograficzny*. (1935). T. I. (s. 368-370). Kraków: Nakładem Polskiej Akademji Umiejętności
- Szocki J. (1998). Księgozbiór Wiktora Baworowskiego – lwowskiego kolekcjonera i fundatora biblioteki. W: *Lwów-miasto, społeczeństwo, kultura*. T. 2. (s. 446-451). Kraków: Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej.

Liubov Loda, Lesia Dzendzeluk

Restoration of an old print from the Library of Foundation Viktor Bavorovsky

Abstract

Historical aspects of the creation of the Victor Bavorovsky library, preconditions and circumstances of publication of the Czech edition of the Matrioli Herbarium, construction and informative filling of the incunabula are described. Architectonic features of the code, state of restoration, course of restoration measures are described.

Keywords: Viktor Bavorovsky, herbarium, medicinal plants, daisies, Pietro Andrea Mattioli, Tadeash Gayek, Jurich Melantrich, restoration, old print

Ljubow Loda, Lesia Dzendzeluk

Restaurowanie starego druku z biblioteki Fundacji im. Wiktora Baworowskiego

Streszczenie

Omówiono historyczne aspekty stworzenia biblioteki Wiktora Baworowskiego, a zwłaszcza warunki i okoliczności druku czeskiego Zielnika Mattioli. Wskazano na konstrukcję i treść książki. Opiszano cechy architektoniczne kodeksu, stan do czasu konserwacji, a także przebieg zabiegów restauratorskich.

Słowa kluczowe: Wiktor Baworowski, zielnik, rośliny lecznicze, stokrotki, Pietro Andrea Mattioli, Tadeash Gayek, Jurich Melantrich, restaurowanie książki

BIBLIOTEKA FVNDACYI W. BAWOROWSKIEGO WELWOWIE
N.